

Микола Дюков — дослідник фауни та колектор звірів з Харківщини і Дагестану

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Mykola Diukov, a fauna researcher and collector of mammals from the Kharkiv region and Dagestan. — An essay about a researcher who focused on the game fauna and the collection of zoological materials now partially preserved in Kyiv (NMNH, mammals) and Kharkiv (Museum of Nature of Kharkiv University, birds). During the Kharkiv period (1921–1923+), the researcher was affiliated with the VUSMR and (probably) with the Kharkiv Agricultural Institute, and in Dagestan (1924–1931) with the Plant Protection Department of the Dagestan NKZ. The biographical information is extremely incomplete; the researcher lived for about 40 years (1896–1936+) and was repressed in 1931, serving five years in concentration camps (probably in Kazakhstan). He was rehabilitated in 1989.

Біографічні деталі

Микола Миколайович Дюков¹ народився 1896 р. в Харкові. Перша відома подія з його життя пов'язана з Литвою 1913 р. (вік 17 років), де ним здобуто зразок *Lepus timidus* (ННПМ). Навчався найімовірніше в Харкові, у сільськогосподарському інституті. Протягом 1921–1924 рр. працював у Харкові (дати за колекційними зразками), зокрема, в управлінні ВУСМР (керівник В. Аверін), напевно опікувався колекціями і був таксидермістом (препарував не тільки власні зразки). В системі ВУСМР займався статистикою реєстрацій і здобування вовків. У середині 1924 р. переїхав до Махачкалі (Дагестан), де брав участь у серії «Дагестанських експедицій» і завідував відділом захисту рослин при Управлінні с.г. Наркозема Дагестану.

1931 р. арештований (05.04.31) і 14.12.31 засуджений до 5 років концтаборів [Мусаєв 2020]. Автор припускає, що за дворянське коріння, а табори були в Казахстані, шкодочинній фауні якого на 5й рік засудження він присвятив свою останню працю [Дюков 1936] (ймовірно, працював у таборах за фахом). Жодних відомостей про нього після 1936 р. немає. Автор припускає, що М. Дюков в кінці заслання був повторно репресований і отримав ВМП. Реабілітований 08.08.89 Прокуратурою Дагестану [Мусаєв 2020: 250].

---

¹ Біографічні реконструкції наведено за оглядом автора [Загороднюк 2023].

Теріологічні дослідження і колекції

Переважає кількість наукових праць Миколи Дюкова пов'язана з мисливською фауною (птахи і ссавці), а також шкідників с.г. (гризуни і сарана). В Харкові співпрацював з В. Аверіним та центральним осередком ВУСМР, перша його стаття присвячена оцінкам стану популяції вовка на Харківщині на підставі анкетування мисливських осередків [Дюков 1923].

В харківський період ним зібрано та (або) препаровано низку матеріалів переважно з Харківщини (колекції ННПМ), зокрема у колекції зоологічного відділу ННПМ зберігаються 21 зразок 11-ти видів ссавців чотирьох рядів, а також два зразки кажанів є у колекції відділу палеонтології ННПМ [Загороднюк & Улюра 2023]. Зокрема, з мікромамалій є 4 екз. *Mus musculus* та 2 екз. *Cricetulus migratorius*; всі інші — середньорозмірна група, в якій є зразки зайців, сонь, тушканів, сліпаків, їжаків, тхорів, перегузні. Всі дати на колекційних зразках обмежені 1913–1927 роками, у т.ч. зразок з Литви 1913 р., збори з України (переважно Харківщина) за 1921–1923 рр., матеріали з Дагестану — 1924–1927 рр. В Дагестані більшість знахідок зібрана в Ногайському степу (Кизлярський район), є зразок *Mustela evermanni* з Махачкалі. В дагестанський період він співпрацював з такими науковцями, як В. Гептнер та О. Формозов [див. Гептнер & Формозов 1941], напевно мав там спільні дослідження з О. Мигуліним (з яким напевно контактував у Харкові).

Обсяг зібраних Дюковим колекцій може бути більшим удвічі, якщо врахувати, що частину матеріалів підписано іменами його колег або не підписано, проте етикетки зроблені його рукою. Зокрема, в колекції відділу зоології ННПМ виявлено серію зразків з Дагестану, зібраних не тільки Дюковим, але іншими колегами (або не підписаних), у т.ч. *Spermophilus musicus*, *Mesocricetus raddei*, *Pygeretmus pumilio*, *Mus musculus*, *Mustela evermanni*, *M. nivalis*, *Barbastella leucomelas*. З урахуванням таких матеріалів обсяг колекцій, пов'язаних з М. Дюковим, включає 58 екз. 18 видів 11 родин 5 рядів.

У дагестанський період опублікував три теріологічні праці — «Черноватый дагестанский хомяк» [Дюков 1927], «Тур и охота на него» [Дюков 1930а] та «Джейран» [Дюков 1930б], представлені у мисливських виданнях Харкова («Український мисливець та рибалка») і Москви («Охотник»).

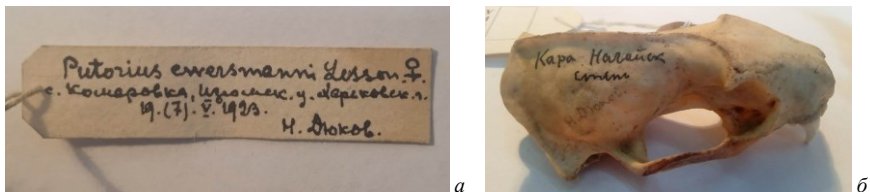

Рис. 1. Оригінальні записи на колекційних зразках тхора степового (*Mustela evermanni*), зібраних В. Дюковим, що зберігаються у відділі зоології ННПМ (Київ): а — етикетка до зразка № 9401 з Харківщини, б — череп № 11628 з Дагестану [за: Загороднюк & Улюра 2023].

Додаткова інформація

Тестування гіпотези щодо зв'язку М. Дюкова з відомою родиною харківських театральних діячів Дюкових, які родом з Полтавщини, не дало однозначних результатів (попри це, дуже ймовірно, що історія з сином, який без пояснень кинув «батьківську» театральну справу і пішов зовсім в інші невідомі нам галузі, може стосуватися саме Дюкова-зоолога).

Очевидно був мисливцем і захоплювався цим настільки, що писав нариси про мисливські види птахів і ссавців у мисливські журнали, переважно харківський «Український мисливець та рибалка» та «московський «Охотник» (публікації 1923–1929 рр.). Підтримував контакти з такими дослідниками, як О. Мигулін, В. Аверін, В. Гептнер, О. Формозов (в архіві Формозова збереглися конспекти окремих частин щоденників Дюкова).

Захоплювався птахами, зокрема мисливськими, що напевно було пов'язано з пристрасстю до полювання. Збирав колекції птахів як в Харкові, так і в Дагестані, які передавав до Харківського університету. В переліку статей про птахів (1926–1930) є чотири праці: «К биологии султанской курицы» (1926), «К познанию распространения стерха» (1928), «К познанию распространения чернобрюхого рябка» (1929), «Фазан в Дагестанской ССР» (1930). Їхні бібліографії є в огляді наукових доробків дослідника [Загороднюк 2023].

Брав активну участь в серії відомих Дагестанських експедицій. Працюючи в системі захисту рослин Дагестану, значну роль приділяв шкодочинним прямокрилим. Про них має три праці (1929–1936) — «К познанию распространения *Oxya fuscovittata*» (1929), «Осеннее отрождение азиатской саранчи в Дагестане в 1927 г.» (1930), «Главнейшие вредные саранчовые Казахстана» [Diukov 1936]. Остання праця дозволяє припустити, що дослідник відбував заслання у Казахстані і мав змогу працювати за фахом (найімовірніше у загоні з контролю та винищення шкідників) [Загороднюк 2023].

На честь М. Дюкова названо підвид шура водяного з Дагестану — *Arvicola terrestris djukovi* Ognev et Formosov 1927, відомого також як «лакська водяна криса». Цей підвид шура описано за зразком, зібраним М. Дюковим 12.10.1924 в с. Кумалу, Дагестан. Типовий зразок № S-29620 зберігається в Зоологічному музеї МДУ [Ognev & Formosov 1927].

Миколі Дюкову присвячено дві праці автора, зокрема статтю з описом відомих його колекцій [Загороднюк & Улюра 2023] та біографічну розвідку [Загороднюк 2023], підготовлену з нагоди 100-річчя виходу його першої наукової публікації. Стисла довідка про нього є у виданні «Книга пам'яті жертв політичних репресій ХХ століття в Дагестані» [Мусаев 2023], яку й стала ключем для біографічних розвідок², оскільки дозволила поєднати дані про харківського і дагестанського Дюкових, уточнити рік і місце народження та факт репресії й заслання до концтабору, а також реабілітацію.

² На жаль, дагестанські колеги не змогли посприяти пошуку кримінальної справи.

Література

- Гептнер, В. Г., А. Н. Формозов. 1941. Млекопитающие Дагестана. *Сборник трудов Государственного зоологического музея*, 4: 3–74.
- Дюков, Н. Н. 1923. Волки в Харьковской губ. *Охота и Рыболовство (Харьков)*, № 3–4: 9–12.
- Дюков, Н. Н. 1927. Черноватый дагестанский хомяк. *Дагестанский сборник*, Том 3. Дагестанский НИИ, Дагнаркомпрос, Дагмузей и др. Махачкала, 169–174.
- Дюков, Н. 1930а. Тур и охота на него. *Український мисливець та рибалка*, № 2–3: 17–19.
- Дюков, Н. 1930b. Джейран. *Охотник (Москва)*, № 12: 24–25.
- Дюков, Н. Н. 1936. *Главнейшие вредные саранчовые Казахстана и борьба с ними*. Казахстанское краев. изд., Алта-Ата, 1–92.
- Загороднюк, І. 2023. Микола Дюков як зоолог та колектор, дослідник фауни Слобожанщини і Дагестану. *Geo&Bio*, 24: 25–45. [CrossRef](#)
- Загороднюк, І., Є. Улюра. 2023. Колекції Миколи Дюкова та Віктора Дребенцова в Національному науково-природничому музеї України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 89: 49–57. [CrossRef](#)
- Мусаев М. А. (сост.). 2020. *Книга памяти жертв политических репрессий XX века в Дагестане*. МавраевЪ, Махачкала, 1–720.
- Ognev, S. I., A. N. Formosov. 1927. A new form of water vole from Dagestan. *The Annals and Magazine of Natural History, Ser. 9*, 19: 138–141.

Резюме

ЗАГОРДНЮК, І. Микола Дюков — дослідник фауни та колектор звірів з Харківщини і Дагестану. — Нарис про дослідника, який приділяв увагу мисливській фауні та колекціонуванню зоологічних матеріалів, що частково збереглися в Києві (ННПМ, ссавці) та Харкові (Музей природи ХНУ, птахи). У харківський період (1921–1923+) дослідник був афілійований з ВУСМР та (ймовірно) з Харківським сільськогосподарським інститутом, в Дагестані (1924–1931) — з Відділом захисту рослин НКЗ Дагестану. Біографічні відомості вкрай неповні, дослідник прожив близько 40 років (1896–1936+) і був репресований 1931 року, отримавши 5 років концтаборів (ймовірно в Казахстані). Реабілітований 1989 р.